

Karol Nabiałek

Instytut Historii PAN w Krakowie

Średniowieczne dzieje miasta Mrzygłód Przyczynek do kolonizacji północnej Małopolski w późnym średniowieczu

Stan badań

Mrzygłód, niegdyś miasto położone nad górną Wartą, w dawnym powiecie lelewskim, na pograniczu województwa krakowskiego i terytorium siewierskiego, nie posiada monografii. Trudno się jednak temu dziwić, gdyż zachowało się bardzo niewiele źródeł ilustrujących jego przeszłość. Dzieje tej miejscowości były poruszane przy okazji opracowań poświęconych historii całego regionu lub wybranych aspektów, takich jak: osadnictwo, urbanistyka Małopolski czy też dzieje kościelne. Bardzo ogólne informacje notuje Marian Kantor-Mirski, wplatając jednak w narrację więcej fikcji niż faktów¹. Dzieje miasta sumarycznie przedstawił w kontekście dziejów parafii ks. Jan Wiśniewski². Głos w sprawie początków Mrzygłodu zabrali Jacek Laberschek³ i Feliks Kiryk⁴.

¹ M. Kantor-Mirski: *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy: szkice monograficzne*. T. 3. Sosnowiec 1936, s. 74—79, 199.

² J. Wiśniewski: *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz parafii Olsztyn*. Marjówka Opoczyńska 1936, s. 210—211.

³ J. Laberschek: *Rozwój osadnictwa w powiecie lelewskim w średniowieczu (do 1400 roku)*. Kraków 1989 [maszynopis pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. A. Gąsiorowskiego], s. 135, 166. Autor opowiedział się za założeniem miasta przez Pileckich.

⁴ F. Kiryk: *Z dziejów urbanizacji Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej w średniowieczu*. W: *Zróżnicowanie i przemiany środowiska przyrodniczo-kulturowego Wyżyny Krakowsko-*

Niestety również autorzy najnowszej monografii Myszkowa, w granicach administracyjnych którego znajduje się dziś Mrzygłód, nie zaprezentowali dziejów tej osady, podając jedynie wybrane informacje⁵. Najstarszy materiał źródłowy o mieście Mrzygłodzie i wsi Stary Mrzygłód (później Mrzygódek, dziś Mrzygłódka) został ostatnio zebrany w hasłach *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*⁶, jednak formuła wydawnictwa nie pozwoliła na przedstawienie hipotezy o okolicznościach genezy miasta oraz charakterystyki jego rozwoju. Niniejszy artykuł ma zatem na celu dopełnienie informacji zawartych w hasłach.

Początki miasta

Jak pokazały badania Jacka Laberscheka, osadnictwo północnej części ziemi krakowskiej, czyli obszaru późniejszego powiatu lelowskiego, w XIII wieku było bardzo słabe. Szczególnie rzadko zasiedlone były pokryte rozległymi lasami tereny przy granicy z księstwem opolskim i ziemią siewierską⁷. Mrzygłód powstał właśnie na rubieżach prowincji krakowskiej przy granicy z ziemią siewierską, nad górną Wartą, w okolicy, jak to określił J. Laberschek, „nietkniętej stopą osadnika”⁸. Brak informacji, które pozwoliłyby na wskazanie dokładnej daty powstania Mrzygłodu. Nie zachował się ani dokument lokacyjny czy kontrakt z zasadźcą, ani królewskie zezwolenie na założenie miasta. Za pośrednią wzmiankę świadczącą o istnieniu ośrodka miejskiego

-Częstochowskiej. T. 2: *Kultura*. Red. J. Partyka. Ojców 2004, s. 33—34. Autor przypisał lokację Mrzygłodu Kazimierzowi Wielkiemu.

⁵ K. Miroszewski, przy współpracy z J. Durką, M. Nitką i ks. J. Związkciem: *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*. Myszków 2010, s. 21, 23, 25—29. Autorzy, prezentując faktografię miasta, przy części informacji nie podali źródeł. Dotyczy to w szczególności stwierdzenia, że Otton z Pilczy „doprowadził do powstania [...] miasta Mrzygłodu” (tamże, s. 26). Brak przy tej informacji nie tylko przypisu, ale też wyraźnego zaznaczenia, że jest to hipoteza.

⁶ K. Nabiałek: [hasła] *Mrzygłód; Mrzygłód Stary*. W: SHGKr, Cz. 4, s. 952—954.

⁷ J. Laberschek: *Przeobrażenia w osadnictwie północno-zachodniej części ziemi krakowskiej do połowy XIII wieku. Teren dawnego powiatu lelowskiego*. W: *Średniowiecze polskie i powszechne*. T. 3. Red. I. Panic, J. Sperka. Katowice 2004, s. 68—89; J. Laberschek: *Rozwój osadnictwa...* Badania nad starostwem olsztyńskim pokazały, że obszar województwa krakowskiego przy granicy z księstwami opolskim i siewierskim został skolonizowany na przełomie XVI i XVII w. (K. Nabiałek: *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*. Kraków 2012, s. 211—235).

⁸ J. Laberschek: *Rozwój osadnictwa...*, s. 166.

można uznać informację z 1373 roku o nowo fundowanym kościele parafialnym w Mrzygłodzie⁹. Ponieważ wówczas pleban płacił świętopietrze, można przyjąć, że kościół był już zbudowany, a więc jego powstanie i jednocześnie lokację miasta należy przesunąć wstecz co najmniej o ok. 10—20 lat, czyli do ok. 1353—1363 roku.

Dla ustalenia chronologii osadniczej ważne znaczenie ma nazwa wsi położonej w pobliżu miasta, którą w 1529 roku zapisano jako Stary Mrzygłód (*Antiqua Mrzyglod*). Nie ulega wątpliwości, że była to osada starsza od miasta. W 1529 roku poświadczono w tej wsi łan sołtysi, co oznacza, że posiadała ona prawo niemieckie¹⁰. Wolno zatem przyjąć, że założenie miasta poprzedziła lokacja na prawie niemieckim wsi. Zdaniem Jacka Laberscheka, miasto lokowano właśnie we wsi Stary Mrzygłód (Mrzyglódek), a następnie jego właściciele dokonali translacji. Podobnego zdania jest Feliks Kiryk, który jednak lokację Mrzygłodu przypisał Kazimierzowi Wielkiemu, choć zaznaczył, że miejskość ta jest potwierdzona dopiero w XV wieku (1437 rok). Historyk ten przytacza również wzmiankę z dokumentu z 1721 roku, według której miasto pierwotnie miało się nazywać inaczej („Bandusz”, „Peszkinsthat”)¹¹. Także ks. Jan Wiśniewski podaje, że według lokalnej tradycji stare miasto było zbudowane przy drodze wiodącej do Żarek, w miejscu („miejscowości”) zwanym Pasternikiem (tam też miał być usytuowany kościół), a w XVII wieku po napadach szwedzkich i pożarach miało ono zostać przeniesione na nowe miejsce¹².

Brakuje przesłanek źródłowych, by dopatrywać się translacji miasta. Kościół parafialny w XV wieku był usytuowany w mieście, a więc z pewnością istniał on tam od założenia parafii. Trudno przypuszczać, żeby wzniesioną przed 1373 rokiem świątynię przenoszono na nowe miejsce. Brak zresztą podstaw dla tezy, że we wsi Stary Mrzygłód istniał kościół. Nazewnictwo wsi i miasta pozwala jedynie przyjąć, że najstarszym punktem osadniczym na tym terenie była wieś Stary Mrzygłód, której lokacja poprzedziła lokację miasta. Jak już wspomniano, Mrzygłód powstał w okolicy nietkniętej osadnictwem, na terenie silnie zalesionym i zabagnionym. Tak trudne warunki powodowały, że fundację miasta z pewnością musiała poprzedzić wcześniejsza kolonizacja tego obszaru, tworząca zaplecze dla nowego ośrodka. Proces zakładania miasta zaprezentował Franciszek Sikora na przykładzie ropczyckiego zespołu

⁹ Świadczone wówczas 3 grosze, podobnie jak w 1374 r. „de Mrziglod nova fundatio” — MPV, T. 9, s. 9, 29; J. Laberschek: *Rozwój osadnictwa...*, s. 166.

¹⁰ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber Retaxationum*). Wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa. Wrocław 1968 (dalej: LR), s. 203.

¹¹ F. Kiryk: *Z dziejów urbanizacji...*, s. 33—34.

¹² J. Wiśniewski: *Diecezja częstochowska...*, s. 210—211. Z informacji p. Grzegorza Nawrockiego, nauczyciela z Mrzygłodu, wpisanej do kartoteki SHGKr wynika, że nazwą Pasternik określano nadwarciańskie łąki (nazwa używana w latach 60. XX w.).

osadniczego. Historyk ten wskazał, że wystawienie kontraktu lokacyjnego dla wójta poprzedzał szereg działań, w tym m.in. zakładanie nowych osad oraz przenoszenie już istniejących na prawo niemieckie¹³. Wydaje się, że opisany przez F. Sikorę model osadniczy zastosowano również w wypadku Mrzygłodu. Najpierw przeniesiono na prawo niemieckie wieś, a następnie w jej sąsiedztwie, może częściowo na jej gruntach, założono miasto. O tym, że Stary Mrzygłód został zreorganizowany na prawie niemieckim jako wieś, a nie miasto, przekonuje istnienie tamże sołectwa jeszcze na początku XVI wieku. Z całą pewnością mamy tu do czynienia z klasycznym przypadkiem lokacji „na surowym korzeniu”.

Drugie istotne pytanie związane z lokacją Mrzygłodu dotyczy fundatora. Późniejsza przynależność miasta do Pileckich skłania do wniosku, że założył je właśnie przedstawiciel tej rodziny. Jednak informacje o posiadaniu Mrzygłodu przez dziedziców Pilczy (dziś Pilica) pochodzą dopiero z lat 30. XV wieku (a może z 1418 roku). Biorąc pod uwagę brak osadnictwa zarówno na terenie późniejszego miasta, jak i w jego okolicy, wydaje się, że w XIV wieku ten pograniczny obszar był w rękach królewskich i to właśnie monarcha dokonał jego kolonizacji. Tereny leśne, nieskolonizowane w naturalny sposób, należały do panującego. Teoretycznie monarcha mógł przekazać taki dziki obszar w prywatne ręce, ale nie miało to chyba większego sensu, zwłaszcza dla obdarowanego, ponieważ wiązało się już na wstępie z ogromnymi kosztami. Tylko król miał zarówno motywację, jak i odpowiednie środki na przeprowadzenie kosztownej akcji osadniczej. Pileccy zapewne więc w wyniku nadania królewskiego weszli w posiadanie już istniejącego miasta. Nie będzie się chyba wydawać osobliwą hipotezą, że teren ten wraz z obydwojma Mrzygłodami nadał król Władysław Jagiełło swej trzeciej żonie Elżbiecie Granowskiej lub też jej dzieciom z małżeństwa z Wincentym Granowskim¹⁴. Oczywiście mogło to być także jeszcze wcześniejsze nadanie, nawet z XIV wieku, tak jak to było w wypadku zamku Ogrodzieniec z dobrami, w tym m.in. miasta Włodowice, które król Władysław Jagiełło podarował w 1386 roku cześnikowi krakowskiemu Włodkowi z Charbi-

¹³ F. Sikora: *Ropczycki zespół osadniczy w średniowieczu. Z badań nad kazimierzowskim modelem osadniczo-urbanizacyjnym*. „Teki Krakowskie” 1996, T. 3, s. 73—75.

¹⁴ O genealogii Elżbiety Granowskiej, córki Ottona z Pilczy, żony Wincentego Granowskiego, a od 1417 r. żony Władysława Jagiełły, zob. O.M. Przybyłowicz: *Elżbieta Granowska: trzecia żona Władysława Jagiełły: życie codzienne królowej*. KHKM 1997, R. 45, s. 4—13; J. Sperka: *Elżbieta z Pilicy Granowska i król Władysław Jagiełło. Kulisy wielkiej miłości*. W: *Miłość w czasach dawnych*. Red. B. Możejko, A. Paner. Gdańsk 2009, s. 109—119; K. Niemczyk: *Kilka uwag do genealogii Elżbiety Pileckiej-Granowskiej i jej rodziny*. W: „Średniowiecze Polskie i Powszechne”. T. 1 (5). Red. I. Panic, J. Sperka. Katowice 2009, s. 138—150; K. Niemczyk: *Pileccy herbu Topór i Pileccy herbu Leliwa, i ich związki ze Śląskiem w XIV—XV wieku*. W: *Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne*. Red. W. Zawitkowska, A. Pobóg-Lenartowicz. Rzeszów 2010, s. 141—149.

nowic¹⁵. Nie można wykluczyć, że Mrzygłód mógł uzyskać za swe zasługi Otton z Pilczy herbu Topór jeszcze od Kazimierza Wielkiego, jak to było w przypadku dóbr łańcuckich¹⁶. Pewną przesłankę do tej ostatniej hipotezy może stanowić zapiska sądowa z 1402 roku, z której wynika, że Jadwiga, wdowa po nim, była wówczas dziedziczką położonych na południe od Mrzygłodu wsi: Ciagowic oraz wchodzących w skład parafii mrzygłódzkiej Niwek¹⁷. Jednak fakt, że Jadwiga, wyznaczając swoim wnukom sumy pieniężne na dobrach, nie zapisała im nic na wsi i mieście Mrzygłód, zdaje się wskazywać, że nie posiadała tych osad.

Zaproponowana wcześniej chronologia pozwala nam przypisać lokację zarówno wsi, jak i miasta Mrzygłód Kazimierzowi Wielkiemu. Taki pogląd przedstawił już Feliks Kiryk¹⁸. Przemawia za tym, oprócz najstarszej wzmianki o osadzie, aktywność króla w kolonizacji na prawie niemieckim północnej Małopolski. Można wskazać na kilka niewątpliwych lokacji Kazimierzowskich w tej części państwa. Najbardziej porównywalne do sytuacji Mrzygłodu wydają się okoliczności powstania pobliskich Żarek. Miasto to, podobnie jak Mrzygłód, po raz pierwszy zostało poświadczone pośrednio, w 1373 roku, we wzmiance o nowo fundowanej parafii, z której pleban płacił świętopietrze. Samo miasto potwierdzone zostało niespełna dekadę później, w 1382 roku. Przyjęty w historiografii pogląd, że inicjatorem lokacji Żarek był książę Władysław Opolczyk, proces lokacyjny został zaś przeprowadzony po 1370 roku, jest nie do utrzymania¹⁹. Fakt istnienia kościoła parafialnego, z którego pleban oddawał świętopietrze w 1373 roku, każe przesunąć jego fundację co najmniej o 10–20 lat wstecz, czyli do lat 50. lub 60. XIV wieku. Również potwierdzenie w 1382 roku funkcjonowania miasta, z którego świadczy się już opłaty, pozwala szukać jego początków co najmniej 20 lat wcześniej, skoro była to lokacja „na surowym korzeniu”²⁰.

¹⁵ ZDM, Cz. 6, nr 1521; F. Sikora: *Góra*. W: SHGKr, Cz. 2, s. 825.

¹⁶ B. Wyrozumka: *Otto z Pilczy*. W: PSB, T. 24, s. 634–635; K. Niemczyk: *Pileccy herbu Topór...*, s. 141. Autorzy monografii Myszkowa zasugerowali, że „Pod koniec XIV wieku mrzygłódzkie dobra otrzymał od Władysława Jagiełły za zasługi polityczne Otton z Pilczy herbu Topór” — K. Miroszewski, przy współpracy z J. Durką, M. Nitką i ks. J. Związkim: *Po obu stronach Warty...*, s. 25–26.

¹⁷ SPPP II, nr 881.

¹⁸ F. Kiryk: *Z dziejów urbanizacji...*, s. 33–34.

¹⁹ Zdania, że założenie Żarek dokonał Władysław Opolczyk, są Marceli Antoniewicz i Jerzy Sperka (M. Antoniewicz: *Przeszłość Żarek. Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni sześciu wieków*. Częstochowa 1982, s. 18–21; Tenże: *Niektóre problemy genezy miasta Żarek na tle politycznych dziejów regionu w XIV wieku*. W: *Szkice do dziejów Żarek. W 600-lecie miasta*. Red. H. Rola. Katowice 1984, s. 9–20; M. Antoniewicz: *W sprawie genezy miasta Żarki (kilka uwag po artykule J. Laberscheka i recenzji Z. Nogi)*. St. Hist. 1987, R. 30, nr 2, s. 315–321; J. Sperka: *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330—8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2012, s. 315–316).

²⁰ Za lokacją Żarek przez Kazimierza Wielkiego opowiadają się: Jacek Laberschek, Zdzisław Noga, Feliks Kiryk oraz Karol Nabiałek (J. Laberschek: *Początki miasta Żarki*

Część badaczy zdaje się przeceniać rolę Władysława Opolczyka w modernizacji terytorium nadanego mu w lenno przez Ludwika Andegaweńskiego, nie doceniając jednocześnie działań Kazimierza Wielkiego w tym zakresie. Jednak spojrzenie na sieć osadniczą północnej części województwa krakowskiego na obszarze szerszym od władztwa Opolczyka pozwala zauważyć, że liczba miast, których powstanie wiąże się z działalnością Kazimierza Wielkiego, jest dość duża. Oprócz wymienionych już Żarek do grupy tej należy dopisać: Będzin, Krzepice, Przyrów, Szczekociny (zgoda na szlachecką lokację), a zapewne także Włodowice, Ogrodzieniec i Częstochowę. Ponadto, za ostatniego Piasta dokonano translacji Kłobucka i Lelowa²¹. Bardzo liczna jest też grupa osad wiejskich, które Kazimierz Wielki przeniósł na prawo niemieckie²².

Modernizacja i urbanizacja państwa dokonywane przez dwóch ostatnich koronowanych Piastów zostały już dawno zaobserwowane przez badaczy²³. Dlatego w pełni uzasadnione jest przyjęcie tezy, że to właśnie Kazimierz Wielki skolonizował zalesiony teren nad górną Wartą, przy granicy z terytorium siewierskim, dokonując lokacji na prawie niemieckim wsi i miasta Mrzygłód. Wydaje się, że głównym motywem do podjęcia kosztownej akcji osadniczej był

i pierwszy wiek jego istnienia. St. Hist. 1986, R. 29, nr 3, s. 329—339; Tenże: *Na pograniczu krakowsko-opolskim. Częstochowa pod rządami Władysława Opolczyka*. W: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*. Red. J. Rajman. Kraków 2013, s. 159 („Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica”, 13); Z. Noga, rec.: *Szkice do dziejów Żarek. W 600-lecie miasta*, red. H. Rola, Katowice 1984. St. Hist. 1986, R. 29, nr 3, s. 477; F. Kiryk: *Z dziejów urbanizacji...*, s. 35; K. Nabiałek: *Starostwo olsztyńskie...*, s. 112).

²¹ J. Sperka: *Dzieje Będzina w XIV—XV w.* W: *Będzin 1358—2008*. T. 2: *Od pradziejów do rozbiorów*. Red. J. Sperka. Będzin 2008, s. 124—125; J. Laberschek: *Początki i rozwój miasta Szczekociny do końca XV wieku. Uwagi do genealogii Szczekockich herbu Odrowąż*. W: *Patientia et tempus. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Marianowi Korneckiemu*. Red. O. Dyba, S. Kołodziejski, R. Marcinek. Kraków 1999, s. 106—108; J. Laberschek: *Dzieje Szczekocin w okresie przedrozbiorowym*. „Włoszczowskie Zeszyty Historyczne” 2001, z. 11, s. 13—16; Tenże: *W czasach piastowskich i jagiellońskich*. W: *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*. Red. F. Kiryk. Kraków 1998, s. 90—105; J. Laberschek: *Komorów*. W: SHGKr, Cz. 2, s. 729—730; Tenże: *Lelów — miasto*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 496—497; F. Sikora, J. Laberschek: *Krzepice — miasto*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 204—210; F. Kiryk: *Z dziejów urbanizacji...*, s. 29—41; K. Nabiałek: *Starostwo olsztyńskie...*, s. 79—86.

²² S. Kuraś: *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV—XV wieku*. Wrocław 1971.

²³ A. Berdecka: *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333—1370)*. Wrocław 1982; S. Gawlas: *Polska Kazimierza Wielkiego a inne monarchie Europy Środkowej — możliwości i granice modernizacji władzy*. W: *Modernizacja struktur władzy w warunkach opóźnienia. Europa Środkowo-Wschodnia na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*. Red. M. Dygo, S. Gawlas, H. Grała. Warszawa 1999, s. 27—28; S. Gawlas: *Uwagi o polityce miejskiej Kazimierza Wielkiego*. W: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*. Red. A. Bartoszewicz, H. Manikowska, W. Fałkowski. Warszawa 2000, s. 25—41.

zamiar zasiedlenia i zagospodarowania tego nadgranicznego obszaru. Trudno doszukiwać się tutaj innych przyczyn, gdyż Mrzygłód nie był później położony na ważnym szlaku komunikacyjnym²⁴, w dodatku był oddzielony podmokłymi lasami i Wartą od innych skupisk osadniczych w Królestwie Polskim. To była inwestycja, której skutki ekonomiczne były ryzykowne.

Położenie i wielkość miasta

Miasto powstało w ziemi krakowskiej, na terenie późniejszego powiatu lewowskiego, na obszarze niezasiedlonym, przylegającym bezpośrednio do terytorium siewierskiego²⁵, stąd w zasadzie prócz warunków naturalnych nie było czynników, które ograniczałyby jego wytyczenie oraz rozwój. Jednak z powodu niezachowania się źródeł związanych z nadaniem prawa niemieckiego o jego obszarze możemy wnioskować dopiero na podstawie bardzo późnych przekazów. Mimo to dysponujemy informacją Jana Długosza o tym, że w XV wieku miasto posiadało 27 łanów, z czego 9 było nieurodzajnych (*steriles*), co przejawiało się w mniejszej wysokości świadczonych z nich dziesięcin²⁶. Podana przez Długosza powierzchnia arealu miejskiego wydaje się prawdopodobna, a z pewnością bliższa stanu faktycznego niż dane ze źródeł skarbowych. Według rejestrów poborowych województwa krakowskiego z lat 1530 i 1563 mieszczanie płacili podatek z 12 łanów, w 1581 roku zaś z 22 łanów²⁷. Wymiar ten należy jednak traktować jako minimalny.

²⁴ M. Wilska, pisząc o drogach w województwie krakowskim w XVI w., wspomina o drodze łączącej Siewierz z Lelowem, biegnącej przez Mrzygłód i Włodowice (Taż: *Drogi. W: Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*. Red. H. Rutkowski. Cz. 2: *Komentarz, indeksy*. Warszawa 2008, s. 121 („Atlas Historyczny Polski”, 1)). Droga ta jest zaznaczona m.in. na mapie K. de Perthéesa (*Mapa szczególna województwa krakowskiego i księstwa siewierskiego z 1787 r.* Paris 1792). Trudno jednak uznać, żeby miała ona duże znaczenie komunikacyjne i handlowe, zwłaszcza że nie została uwzględniona w lustracji dróg z 1570 r. (*Lustracja dróg województwa krakowskiego z roku 1570*. Wyd. B. Wyrozumska. Wrocław 1971).

²⁵ Z. Noga: *Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do 1790 roku*. W: *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów księstwa siewierskiego*. Red. F. Kiryk. Katowice 1994, s. 171.

²⁶ LB, T. 2, s. 217.

²⁷ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK), oddz. I, sygn. 93, s. 237–238; oddz. II, sygn. 7, s. 58; A. Pawiński: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana*. Warszawa 1886, s. 156 („Źródła Dziejowe”, T. 14).

Dzięki zachowanemu w księgach podkomorskich krakowskich dokumentowi z 1599 roku wiemy, że na zachodzie granica obszaru miejskiego i wsi Mrzygłówek z wsią Będusz pokrywała się z granicą województwa krakowskiego i księstwa siewierskiego. Biegła ona wówczas wzdłuż Ciszówki (lewy dopływ Warty), w górę na południowy wschód aż do źródła tej rzeki zwane-go Cisowa Studnia, skąd na południe dochodziła do strumyka *alias* Smużka (*Smuzek*), a dalej na południe do małego, opuszczonego stawu, urządzonego u źródła strumienia Niweczka (prawy dopływ Przemszy Czarnej)²⁸. Szczegółowy opis topograficzny przekonuje nas, że przebieg granicy na tym odcinku był niezmienny co najmniej od 1443 roku²⁹.

Źródła nie przekazują żadnych informacji na temat dóbr ziemskich stanowiących uposażenie wójtostwa dziedzicznego. Jako osobny składnik majątkowy w dobrach Pileckich zostało ono odnotowane tylko raz — w 1563 roku³⁰. Być może pozostałością po dawnych rolach wójtowskich był poświadczony w 1598 roku folwark szlachecki w mieście³¹. Nasuwa się tu przypuszczenie, że po nadaniu Pileckim Mrzygłodu przez króla nowi posesorzy przejęli wójtostwo w swoje ręce, likwidując przy tym instytucję wójta dziedzicznego.

Nie wiemy zupełnie, jaki był teren zabudowy. Trudno zrekonstruować ją również na podstawie dzisiejszego układu miejscowości, gdyż uległa ona przekształceniom, zwłaszcza w XX wieku. Nie wypowiedział się na temat układu urbanistycznego Mrzygłodu znawca tej problematyki Bogusław Krasnowolski³². Wydaje się, że centrum miasta koncentrowało się wokół dzisiejszego rynku. Trudno odpowiedzieć, czy istniały tam obiekty miejskie, takie jak: ratusz, waga czy łaźnia, ponieważ źródła o nich milczą. Z pewnością był w mieście drewniany kościół, ale nie wiadomo, gdzie dokładnie był usytuowany. Jeżeli wierzyć tradycji, to znajdował się on w innym miejscu niż obecny murowany, wzniesiony w drugiej połowie XVII wieku³³.

²⁸ ANKr, Księgi ziemskie krakowskie (dalej: ZK) 410, s. 192, 202—204; Z. Noga: *Osadnictwo...*, s. 170—171.

²⁹ LBS, T. 2, s. 632—634.

³⁰ Wśród dóbr należących do klucza mrzygłodzkiego wymieniono „oppidum Mrzigłod cum advocacia” — ANKr, ZK 192, s. 213.

³¹ AMetrKra, Acta visitationes capituli (dalej: AVCap.) 15, s. 328.

³² B. Krasnowolski: *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*. Cz. 1—2. Kraków 2004.

³³ Ks. J. Wiśniewski podał, opierając się na lokalnej tradycji, że kościół pw. Wszystkich Świętych, podobnie jak pierwotne miasto, znajdował się w miejscu zwanym Pasternikiem. Autor napisał też, że „po dziś dzień natrafiają tam na podziemne mury i sklepienia” (J. Wiśniewski: *Diecezja częstochowska...*, s. 210—211). Brak jednak śladów wcześniejszego kościoła na terenie Mrzygłodu lub Mrzygłódki, potwierdzonych badaniami archeologicznymi.

Z lat 1478 i 1598 pochodzą informacje o istniejących przedmieściach, z których jedno nosiło nazwę Baranów³⁴. Można przypuszczać, że wykształciły się one wcześniej, choć oczywiście trudno tutaj o bliższe datowanie.

Informacje o funkcjonowaniu miasta do połowy XVI wieku

Choć można być przekonanym o czternastowiecznej genezie miasta Mrzygłód, to jednak najstarsza pewna informacja potwierdzająca funkcjonowanie miasta pochodzi dopiero z 1412 roku, kiedy to poświadczony został wójt Jaszek³⁵. Niestety, nie wiemy, czy był to wójt dziedziczny, czy sądowy. Nie da się też stwierdzić, czy Jaszek jest tożsamy z Janem, teściem Stanisława Pszonki z Radziczowa, poświadczonym jako wójt Mrzygłodu w latach 1437—1446³⁶. Wzmianki na temat wójta są jedynymi, jakie udało się odnaleźć odnośnie do funkcjonowania urzędów miejskich w średniowieczu. W źródłach do końca XV wieku brak informacji o instytucjach samorządu miejskiego, czyli o radzie i ławie, nie są wzmiankowani nawet indywidualni rajcy czy ławnicy. Dopiero w źródłach skarbowych z lat 1531 i 1565 poświadczeni zostali rajcy oraz burmistrz, którzy składali zeznanie podatkowe w imieniu miasta³⁷. Nie posiadamy też najmniejszych choćby wzmianek o aktach dokumentujących działalność instytucji samorządu miejskiego — rady i ławy, czyli o księgach miejskich³⁸.

³⁴ AGZ, T. 19, nr 172: „civitas Mrzyglod et suburbia dicte civitatis”; AMetrKra, AVCap. 15, s. 328: „suburbium dictum Baranow”; „oppidum Mrziglod cum suburbiis”.

³⁵ ANKr, ZK 312, s. 21. W księdze promocji Uniwersytetu Krakowskiego pod 1403 r. miejsce pochodzenia Klemensa z Mrzygłodu wypromowanego na bakalarza sztuk zapisano w formie *Mrzyglodia*, wskazującej na miejski charakter miejscowości. Można więc potraktować ją jako najstarszą wzmiankę o mieście (*Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402—1541*. Wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska. Warszawa 2011, nr 03/6).

³⁶ ANKr, ZK 257, s. 111; ZDM, Cz. 2, nr 493.

³⁷ W 1531 r. zeznanie zapłaconego czopowego złożyli rajcy, a w 1565 r. burmistrz i rajcy — AGAD, ASK, oddz. IV, sygn. 2, k. 61; sygn. 21, k. 45.

³⁸ Jedynymi formami kancelaryjnymi wytworzonymi przez radę Mrzygłodu, do których udało mi się dotrzeć, są papierowe dokumenty z zeznaniami podatkowymi z lat 1531 i 1565. Na dokumentach tych była odcisnięta pieczęć miejska, po której pozostał ślad (zob. przyp. 37). Nie wiemy, co przedstawiała pieczęć średniowiecznego Mrzygłodu. Najstarsze zachowane odciski pochodzą dopiero z XVIII w., a wówczas w tarczy znajdował się herb Awdaniec, który został nadany miastu zapewne w XVII w., gdy właścicielami miasta byli Warszycy (M. Antoniewicz: *Herby miast województwa częstochowskiego*. Częstochowa 1984, s. 62—63; H. Seroka: *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*. Warszawa 2002, s. 183).

Tylko sporadycznie zostali odnotowani mieszczanie: Mikołaj (Niklos) w 1418 roku³⁹ oraz Machna, wdowa po Sułku, posesorka młyna Piwoniowskiego przed miastem Mstowem w 1431 roku⁴⁰. Zapewne mieszczańskim synem był Klemens, syn Andrzeja z Mrzygłodu, w 1402 roku student Uniwersytetu Krakowskiego, który rok później został promowany na bakałarza sztuk⁴¹.

Również na temat działalności gospodarczej tego miasta wiemy bardzo mało, a w dodatku informacje te pochodzą dopiero z szesnastowiecznych źródeł skarbowych. Wiadomo, że mieszczanie posiadali role, które w XV wieku obejmowały powierzchnię ok. 27 łąnów, o czym już wcześniej wspomniano. Źródła z pierwszej połowy XVI wieku w zasadzie nie informują nas o żadnej pozarolniczej działalności gospodarczej mieszczan. Wyjątek stanowi młyn dziedziczny o jednym kole, poświadczony w rejestrze z 1530 roku, który przecież jednak dotyczył przetwórstwa płodów rolnych⁴². Inną formą działalności gospodarczej mieszczan była produkcja i sprzedaż piwa, na co wskazuje płacone przez nich czopowe (potwierdzone w latach 1531 i 1565). Jednak wysokość zapłaconego podatku pokazuje, że była to produkcja niewielka⁴³. Więcej informacji o gospodarce Mrzygłodu dostarcza rejestr poborowy z 1581 roku, według którego z miasta oprócz poboru z 22 łąnów płacono też od 4 tkaczy, szewca, krawca, kowala, 11 zagrodników bez ról i z młyna zakupnego o jednym kole⁴⁴. Dane te pokazują słaby rozwój miasta, które

³⁹ W 1418 r. Mikołaj (Niklos), mieszczanin z Mrzygłodu, miał sprawę z Paszkim Momotem z Kromolowa (ANKr, ZK 312, s. 157—158). Być może Mikołaj jest tożsamy z Niklosem, wójtem w Pilicy, zięciem Machny, wdowy po Sułku z Mrzygłodu, który w 1431 r. występował w jej imieniu w sprawie z prepozytem mstowskim o młyn przed Mstowem (zob. przyp. 40).

⁴⁰ Trudno stwierdzić, czy z Mrzygłodu pisała się Machna, czy to określenie odnosiło się do jej zmarłego męża Sułka. W 1431 r. Machna miała przed sądem grodzkim krakowskim spór z prepozytem klasztoru mstowskiego o młyn Piwoniowski przed miastem Mstowem. Zarzucała ona prepozytowi, że bezprawnie trzyma jej młyn, do którego to ona ma prawo bliższości. Wcześniej spór ten toczył się przed sądem starosty olsztyńskiego, przed którym pełnomocnik Machny dowiódł, że przywilej na młyn spalił się 30 lat wcześniej. Starosta krakowski wydał wyrok korzystny dla kobiety, nakazując prepozytowi, aby zwrócił jej wspomniany młyn (ANKr, Księgi grodzkie krakowskie (dalej: GK) 4, s. 343—344, 351; J. Laberschek: *Średniowieczne dzieje nadwarciańskiego Mstowa*. Kraków 2014, s. 86—87; K. Nabiałek: *Starostwo olsztyńskie...*, s. 421).

⁴¹ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400—1508. Biblioteka Jagiellońska rkp. 258*. Wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika. T. 1—2. Kraków 2004, nr 02/55; *Najstarsza księga promocji...*, nr 03/6.

⁴² AGAD, ASK, oddz. II, s. 58.

⁴³ W pierwszym kwartale 1565 r. czopowe z Mrzygłodu wyniosło 8 zł 12 gr; dla porównania za ten sam kwartał z Będzina — 43 zł 12 gr, z Kłobucka — 36 zł, z Mstowa — 42 zł 18 gr, a z Przyrowa — 10 zł (AGAD, ASK, oddz. IV, sygn. 2, k. 61; sygn. 21, k. 39—52).

⁴⁴ A. Pawiński: *Polska XVI wieku...*, s. 156. Młyn lub młyny („opidum Mrzigłod cum [...] molendinis”) przy mieście poświadczone zostały też w zapisce z 1563 r., w której wyliczone zostały przynależności mrzygłodzkiego klucza dóbr Pileckich (ANKr, ZK 192, s. 213).

pod względem liczby osób trudniących się zajęciami nierolniczymi bardziej przypominało wieś. W pewnym sensie o randze i znaczeniu może świadczyć nazwa miejscowości, na co zwrócił uwagę Jacek Laberschek⁴⁵. Jednak nie można wykluczyć, że geneza nazwy wiąże się z osobą zasadzcy⁴⁶, tak jak to było np. w przypadku Wolbromia (od Wolframa — zasadzcy i pierwszego wójta)⁴⁷.

Z XV wieku posiadamy też już pewne, choć bardzo skromne, informacje o przynależności Mrzygłodu do Pileckich herbu Leliwa, dziedziców Pilczy (Pilicy). W 1437 roku Jan, wójt Mrzygłodu, był świadkiem wydania dokumentu Elżbiety z Pilczy, żony Bolka V, księcia opolskiego, a córki Elżbiety Granowskiej, na sołectwo w Zawierciu. Oprócz niego wśród świadków byli inni przedstawiciele osad należących do Pileckich: sołtys Sławniowa, podwójci oraz pisarz miejski Pilczy⁴⁸. W 1463 roku zarządzający dobrami Pileckich Abraham z Wilkowa został określony jako starosta zamku w Pilczy i mrzygłodzki („captaneus in castro Pylcza et Mrziglodiensis”)⁴⁹. Jan Długosz w tzw. *Liber beneficiorum* podał, że dziedzicem Mrzygłodu był Jan Pilecki z Pilczy herbu Leliwa⁵⁰. Zapewne chodziło o syna Elżbiety Granowskiej, kasztelana krakowskiego, informację tę należy zaś datować najpóźniej na 1476 rok, kiedy zmarł ten możny. Niewykluczone jednak, że Długoszowi chodziło o jego syna, również Jana. W 1478 roku bowiem w wyniku podziału dóbr dokonanego przez synów kasztelana krakowskiego: Stanisława, podkomorzego lubelskiego, Otę i Jana, wówczas kasztelana bieckiego, temu ostatniemu przypadły dobra pileckie wraz z Mrzygłodem⁵¹. Także źródła z XVI wieku potwierdzają, że Mrzygłód wchodził w skład dóbr należących do Pileckich: w 1528 roku do Anny z Jarosławia, wdowy po Stanisławie Pileckim, staroście gródeckim, oraz ich synów: Jana, Piotra, Krzysztofa, Rafała i Mikołaja, w latach 1535—1547 do Rafała, w 1552 roku zaś w wyniku podziału dóbr między wspomnianym Rafałem i jego bratankiem, synem Mikołaja — Stanisławem, do tego ostatnie-

⁴⁵ J. Laberschek: *Rozwój osadnictwa...*, s. 166. Zdaniem Kazimierza Rymuta, można tę nazwę również traktować jako żartobliwą w znaczeniu ‘głodomerek’, ‘skąpiec’, co jednak w tym wypadku nie znajduje chyba uzasadnienia (Tenże: *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*. Wrocław 1967, s. 108).

⁴⁶ Ludzie z przezwiskami-nazwiskami „Mrzygłód”, „Mrzygłodzki” są poświadczeni w źródłach od 1. poł. XV w. (zob. *Słownik staropolskich nazw osobowych*. T. 3. Red. W. Taszycki. Wrocław 1971—1973, s. 571—572).

⁴⁷ F. Kyrk: *Pozostałe miasta regionu olkuskiego*. W: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*. T. 1. Red. F. Kyrk, R. Kołodziejczyk. Warszawa—Kraków 1978, s. 397—399; K. Rymut: *Nazwy miejscowe...*, s. 190.

⁴⁸ ZDM, Cz. 2, nr 493.

⁴⁹ ANKr, GK 16, s. 579.

⁵⁰ LB, T. 2, s. 217.

⁵¹ AGZ, T. 19, nr 172; F. Sikora: *Pilecki Jan kasztelan krakowski*. W: PSB, T. 26, s. 256—258; Tenże: *Pilecki Jan wojewoda ruski*. W: PSB, T. 26, s. 259—260.

go⁵². Źródła poświadczają funkcjonowanie co najmniej od pierwszej połowy XVI wieku osobnego klucza mrzygłodzkiego w dobrach Pileckich. W jego skład wchodziły: miasto Mrzygłód z wójtostwem, wsie: Blanowice, Ciągowice, Czarna Poręba, Łośnice, Mrzygłód (Mrzygłódek), Niwki i Zawiercie⁵³.

Kościół i parafia w Mrzygłodzie

Z zachowanego materiału źródłowego obejmującego okres do drugiej połowy XVI wieku najwięcej informacji odnosi się do dziejów kościoła i parafii w Mrzygłodzie, co stanowi swego rodzaju paradoks. Kościół oraz parafia istniały już w 1373 roku, o czym przekonuje uiszczane przez plebana świętopietrze. Wysokość tej opłaty — 3 grosze — świadczy o niewielkiej liczebności tej parafii, co oczywiście nie stanowi żadnej niespodzianki. Nie ma podstaw, by uznawać, że fundacja parafii dokonana została przez szlachtę⁵⁴, skoro, jak starałem się już wykazać, brakuje dowodów na przynależność Mrzygłodu w XIV wieku do Pileckich. Na początku XVI stulecia patronami kościoła parafialnego byli wprawdzie właściciele miasta, czego dowodzi fakt, że w 1528 roku z prezenty Anny z Jarosławia, wdowy po Stanisławie Pileckim, staroście gródeckim, i jej synów: Jana, Piotra, Krzysztofa, Rafała i Mikołaja, plebanem w Mrzygłodzie został Antoni z Pilczy Starej⁵⁵. Jednak należy uznać, że król, nadając Mrzygłód, przelał na obdarowanego również prawo patronatu do kościoła parafialnego.

⁵² AMetrKra, AOOfKr 59, s. 980; ANKr, ZK 30, s. 287—290, 358—361; AGAD, MK 82, k. 170—172v; MRPS, T. 4/1, nr 7835.

⁵³ W 1535 r. jako osady przynależne do klucza miasta Mrzygłód zostały wymienione: miasto, wieś Mrzygłód, Ciągowice, Blanowice, Łośnice, Zawiercie (ANKr, ZK 30, s. 287—290, 358—361). W 1563 r. mrzygłodzki klucz został opisany następująco: „oppidum Mrziglod cum advocacia et molendinis, piscinis ac villis ad hocidem oppidum antiquibus pertinentibus, videlicet Mrziglodek, Bylanowicze, Łoznycze, Zawyerczye, Czarna Poremba, Cziągowicze, Nywki” — ANKr, ZK 192, s. 213. W 1559 r. mrzygłodzki kompleks majątkowy został określony jako „bona Mrziglod” — AMetrKra, AOOfKr 102, s. 809—810.

⁵⁴ Tak podaje J. Laberschek: *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie lelowskim do 1500 r. W: Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883—1983)*. Kielce 1986, s. 241.

⁵⁵ AMetrKra, AOOfKr 59, s. 980. Dziedzice Pilczy i Mrzygłodu — Jakub Secygniowski z żoną Anną, córką Jana Pileckiego, prezentowali plebana także w 1581 r. (AMetrKra, AOOfKr 108, s. 365).

Około lat 1470—1480 i w 1529 roku do parafii należały: miasto Mrzygłód, wsie: Mrzygłód, Niwki i Będusz w księstwie siewierskim⁵⁶. Zastanawiająca jest przynależność do utworzonej w XIV wieku parafii wsi Będusz, która znajdowała się poza granicami Królestwa Polskiego, wchodząc w skład ziemi siewierskiej, należącej do książąt cieszyńskich. Warto jednak zauważyć, że wiadomość ta pochodzi dopiero z lat 1470—1480, gdy księstwo siewierskie stanowiło już własność biskupów krakowskich. Nie można więc wykluczyć, że właśnie wtedy Będusz został włączony do mrzygłodzkiej parafii. Wydaje się to zresztą logicznym posunięciem, skoro wieś ta była oddalona od Mrzygłodu o ok. 5 km, przed powstaniem zaś tej parafii jej mieszkańcy do najbliższych położonych kościołów parafialnych w Koziegłówkach i Siewierzu musieli pokonywać odpowiednio 9 lub 10 km⁵⁷. Nie można wykluczyć, że powodem przyłączenia Będusza do parafii w Mrzygłodzie było faktyczne korzystanie mieszkańców wsi z tej świątyni. Zjawisko regularnego przyjmowania sakramentów w „obcej” parafii zaobserwowałem w wypadku kościoła w Będzinie, w którym liczba ochrzczonych (na podstawie rejestracji metrykalnej) z wsi szlacheckich Zagórze i Siedlec, należących formalnie do parafii w Mysłowicach, oraz klasztornej Łagiszy z parafii Grodziec była wyższa niż z innych wsi należących do będzińskiej parafii⁵⁸.

W drugiej połowie XV wieku kościół w Mrzygłodzie był drewniany i zapewne nosił wezwanie Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny⁵⁹. Na uposażenie plebana składały się: role i łąki oraz dziesięcina pieniężna świadczona przez mieszczan, zróżnicowana — z 9 łanów nieurodzajnych po 4 grosze z łanu, z pozostałych zaś 18 łanów po 8 groszy⁶⁰. W 1529 roku ówczesny pleban w Mrzygłodzie Antoni z Pilczy Starej pobierał podwójne meszne z miasta w wymiarze po 24 i 1/2 korcy pileckich żyta i owsa, dziesięcinę pieniężną z Będusza wartości 24 groszy, dziesięcinę snopową z folwarku w tej wsi wartości 24 groszy, dziesięcinę pieniężną z Kuźnicy Nowej koło wsi Niwki wartości 24 grzywien i z karczmy w Niwce czynsz 4 grosze, dziesięcinę snopową z ról sołectwa w Starym Mrzygłodzie wartości 2 grzywien oraz tamże dziesięcinę pieniężną od 1 kmiecia wartości 2 i 1/2 groszy i 1 ternara, ponadto kołędę wysokości 3 wiardunków⁶¹. Do uposażenia plebana należał również

⁵⁶ LB, T. 2, s. 217; LR, s. 203.

⁵⁷ W 1599 r. poświęcona została droga z Będusza do miasta Mrzygłód, co przekonuje o dobrej komunikacji między obiema osadami (ANKr, ZK 410, s. 203).

⁵⁸ K. Nabiałek: *Dzieje parafii w Będzinie w XVI—XVIII w.* W: *Będzin 1358—2008*. T. 2..., s. 299.

⁵⁹ Najstarsza informacja o wezwaniu kościoła w Mrzygłodzie pochodzi z 1527 lub 1528 r. (AMetrKra, Acta Episcopalia Cracoviensia (dalej: AEpCr) 14, k. 14). W wizytacji z 1598 r. podano, że kościół parafialny w tym mieście jest pw. Wszystkich Świętych (AMetrKra, AVCap. 15, s. 326).

⁶⁰ LB, T. 2, s. 217.

⁶¹ LR, s. 203.

staw przy Kuźnicy Ciszówce, który w 1559 roku proboszcz Wacław Borkowski wydzierżawił na 3 lata Jakubowi Myszkowskiemu, ówczesnemu posesorowi klucza mrzygłodzkiego⁶².

W źródłach kościelnych poświadczonych zostało kilku duchownych z Mrzygłodu. W 1478 roku pleban Jakub zamówił u Marcina, introligatora ksiąg, mieszkającego za bramą św. Mikołaja w Krakowie, graduał na pergaminie dla kościoła parafialnego⁶³. W 1483 roku poświadczony został Marcin, pleban w Mrzygłodzi, od którego Wacław Kwiatny, duchowny z Lelowa, pożyczył 7 i 1/2 grzywny pod zastaw swego domu w Lelowie⁶⁴. W 1503 roku Szczepan, niegdyś nauczyciel w Mrzygłodzi (*rector scole*), pozwał Macieja, plebana tamże, przed sąd biskupa krakowskiego⁶⁵. W 1528 roku, po rezygnacji Macieja z Będzina proboszczem mrzygłodzkim został Antoni z Pilczy Starej, poświadczony też jako pleban w 1529 roku⁶⁶. Wzmianka z 1503 roku pośrednio — wymieniając nauczyciela — dowodzi funkcjonowania w mieście szkoły parafialnej. Jan Ryś, który odnalazł informację o nauczycielu w Mrzygłodzi z 1513 roku, przypuszczalny czas powstania szkoły przyjmuje na koniec XV wieku⁶⁷. Być może funkcjonowała ona już znacznie wcześniej, skoro pochodzący z Mrzygłodu Klemens w 1402 roku wpisał się na Uniwersytet Krakowski, a już rok później uzyskał promocję na bakałarza sztuk.

Na zakończenie opisu dziejów parafii warto podać, co na jej temat odnotowano w wizytacji biskupstwa krakowskiego z 1598 roku, mimo że informacje te wykraczają znacznie poza zakres określony w tytule niniejszego artykułu zakres historii miasta. Kościół był nadal drewniany, ale nosił inne wezwanie — Wszystkich Świętych. Obok świątyni znajdowała się dzwonnica. Pleban miał też dom z ogrodem oraz staw pod miastem. Osobny dom z ogrodem posiadał również nauczyciel; zapewne tam mieściła się szkoła parafialna. Do parafii

⁶² AMetrKra, AOfKr 102, s. 809—810.

⁶³ Introligator zobowiązał się do spisania i opracowania kodeksu (*Cracovia artificum 1300—1500*. Wyd. J. Ptaśnik. Kraków 1917, nr 715). Graduał pergaminowy w kościele parafialnym w Mrzygłodzi wymienia wizytacja z 1598 r. (AMetrKra, s. 327).

⁶⁴ AMetrKra, AOfKr 13, s. 1346.

⁶⁵ AMetrKra, AEpCr 4, k. 178.

⁶⁶ Wprawdzie w episkopaliach krakowskich instytucja Antoniego z Pilczy na parafię w Mrzygłodzi wpisana została wśród innych nominacji za 1527 r., jednak przy zapisie brak daty — jest tylko odsyłacz „eodem die quo supra”. Tymczasem wpisy na poprzedniej stronie też nie są wyraźnie datowane. W dodatku instytucja poprzedniego plebana mrzygłodzkiego Macieja z Będzina na parafię w Pilczy odbyła się 25 sierpnia 1528 r., jak informuje wpis w tym samym tomie episkopaliów (AMetrKra, AEpCr 14, k. 14, 15v). Dlatego za datę objęcia probostwa w Mrzygłodzi przez księdza Antoniego należy uznać 1528 r., tak jak to podano w datowanej zapisce z oficjaliów krakowskich (AMetrKra, AOfKr 59, s. 980; LR, s. 203). W 1581 r., po rezygnacji Macieja Rostowskiego, plebanem w Mrzygłodzi został Prokop Lupiński (AMetrKra, AOfKr 108, s. 365).

⁶⁷ J. Ryś: *Szkolnictwo parafialne w miastach Małopolski w XV wieku*. Warszawa 1995, s. 123.

należały: Mrzyglód z przedmieściami, wsie: Niwki, Będusz, oraz trzy kuźnie: Mijaczów (zapewne tożsamy z Kuźnicą Będuską)⁶⁸, Kuźnica Ciszówka i Nie-rada. W wykazie przynależących do parafii osad zastanawia brak informacji o wsi Mrzyglódek, która jest za to wzmiankowana przy opisie uposażenia. Być może już wówczas wieś ta była traktowana jako przedmieście⁶⁹.

Na uposażenie plebana w 1598 roku składały się dwa półłanki w Mrzyglódzie, położone na polu (*in campo*) zwanym „Małe Pole”, czyli „Zła Strona”. Pierwszy półłanek, długości 12 stająg i szerokości 24 bruzd, został zlokalizowany pomiędzy przedmieściem Baranów a lasem Brzezie, drugi zaś, długości 7 stająg i szerokości 10 bruzd, był zwany „Na Pańskim”. Ponadto pleban pobierał wówczas meszne z miasta i wsi występującej już wtedy z nazwą Mrzyglódek (łącznie po 30 korców żyta i owsa miary lelowskiej) oraz dziesięcinę snopową z folwarku szlacheckiego w Mrzyglódzie⁷⁰.

Podsumowanie

Mrzyglód, dzisiejsza dzielnica Myszkowa, a w okresie staropolskim odrębne miasto, został lokowany „na surowym korzeniu”, na pograniczu województwa krakowskiego i terytorium siewierskiego, w okolicy nietkniętej osadnictwem. Istnieją wszelkie podstawy, by dzieło to przypisać Kazimierzowi Wielkiemu i datować lokację miasta na lata 50. lub 60. XIV wieku. Po raz pierwszy Mrzyglód wzmiankowany był w 1373 roku, a wówczas funkcjonował tam już kościół parafialny. Genezę parafii należy powiązać z powstaniem miasta. Utworzenie miasta natomiast poprzedziła niemal na pewno lokacja na prawie niemieckim wsi określonej źródłowo jako Stary Mrzyglód, która stała się przyczółkiem dla osadników.

Dzieło kolonizacji pogranicznych terenów nad górną Wartą wpisuje się w program modernizacji i urbanizacji państwa prowadzony przez dwóch ostatnich koronowanych Piastów. Brak podstaw źródłowych, by za inicjatorów założenia Mrzyglódu uznawać Pileckich, poświadczonych jako właściciele mia-

⁶⁸ J. Laberschek: *Kuźnica Będuska*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 382—383.

⁶⁹ Wieś Mrzyglód (od 2. poł. XVI w. Mrzyglódek) występuje w źródłach do końca XVI w. Warto zauważyć, że została odnotowana we współczesnym wizytacji dokumencie rozgraniczenia z 1599 r. (zob. przyp. 28). W latach 1509—1512 i 1564 oddawano z niej pobór z 7 łanów (AGAD, ASK, oddz. I, sygn. 1, k. 380, 586v, 613v, 645; *Lustracja województwa krakowskiego 1564*. Wyd. J. Małecki. Cz. 2. Warszawa 1964, s. 92).

⁷⁰ AMetrKra, AVCap. 15, s. 326—328.

sta dopiero od XV wieku. Wydaje się, że dziedzice Pilczy weszli w posiadanie już istniejących osad w wyniku nadania królewskiego na początku XV wieku lub może nawet jeszcze w stuleciu poprzednim.

Skromne wzmianki źródłowe dotyczące Mrzygłodu, zebrane dla okresu do drugiej połowy XVI wieku, przekonują o bardzo słabym rozwoju miasta. Oprócz wójtów nie zostali odnotowani żadeni urzędnicy miejscy. Średniowieczne źródła nie poświadczają też żadnego rzemieślnika z Mrzygłodu. Najwięcej informacji odnosi się do parafii oraz jej duchownych. Wydaje się zatem, że o ile główne zamierzenie, a więc skolonizowanie nienaruszonego dotąd przez osadników obszaru, zostało osiągnięte, to jednak już druga część tej akcji, a mianowicie lokacja miasta, była sukcesem połowicznym. Udało się powołać do życia organizm miejski, ale tylko pod względem prawnym. Z gospodarczego punktu widzenia Mrzygłód miał raczej charakter osady wiejskiej, a źródłem utrzymania większości mieszkańców było rolnictwo. Według klasyfikacji przedstawionej przez Marię Bogucką i Henryka Samsonowicza, autorów syntezy poświęconej dziejom miast Polski, Mrzygłód zaliczał się do IV kategorii w czterostopniowej skali miast⁷¹. Trudno się nie zgodzić z taką kwalifikacją tego ośrodka.

⁷¹ M. Bogucka, H. Samsonowicz: *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*. Wrocław 1986, s. 113—117.

Karol Nabialek

Medieval history of the town of Mrzygłód

Contribution to the colonisation of northern Lesser Poland in the late Middle Ages

Summary

Mrzygłód was founded *in cruda radice* on the border between the Krakow voivodship and the Siewierz territory, in the area with no settlements. In 1373 there was a mention of the parish church in Mrzygłód. The origins of the parish should be linked to the formation of the town. There are reasons to ascribe the foundation of the town to Casimir the Great and to date it back to the 1350s or the 1360s. There is no evidence pointing to the Pilecki family as the founders of the town, although they are confirmed as the owners of the town since the 15th century. It is likely that they took possession of the existing settlements as a result of a royal decree at the beginning of the 15th or the end of the 14th century. The formation of the town was probably preceded by the foundation of a village called Stary Mrzygłód (Old Mrzygłód) based on the German law.

Scanty sources mentioned about Mrzygłód, collected for the period until the second half of the 16th century, point to the very poor development thereof. It was a town only from the legal perspective. From the economic point of view, Mrzygłód was rather a village settlement and the inhabitants made a living mainly due to farming. The foundation process, however, allowed

for colonisation of the area that was previously not touched by settlers. The colonisation of the frontier areas on the upper Warta River follows the Polish modernisation and urbanisation programme introduced and run by Władysław Łokietek and Casimir the Great.

Karol Nabialek

**Die Geschichte der Stadt Mrzyglód im Mittelalter
Ein Beitrag zur Geschichte der Kolonisierung des westlichen Kleinpolen im Spätmittelalter**

Zusammenfassung

Die Stadt Mrzyglód wurde auf einem unbewohnten und unbewirtschafteten Gebiet an der Grenze der Wojewodschaft Krakau zum Land Siewierz (ziemia siewierska) gegründet. Mrzyglóds Pfarrkirche wurde im Jahre 1373 erstmals erwähnt. Die Genese der Pfarrei ist mit der Entstehung der Stadt zu verbinden. Die Gründung der Stadt wird König Kasimir dem Großen zugeschrieben und auf die fünfziger oder sechziger Jahre des 14. Jahrhunderts datiert. Als Herren der Stadt galt seit dem 15. Jahrhundert die Pilecki-Familie, doch es gibt keine Beweise dafür, sie auch als Initiator der Stadtgründung zu betrachten. Den Pileckis sind vermutlich zu Beginn des 14. oder 15. Jahrhunderts Dörfer in der Umgebung vom König übertragen worden. Es darf als sicher gelten, dass vor der Stadtgründung das Dorf Stary Mrzyglód nach Deutschem Recht gegründet wurde.

Vereinzelte Erwähnungen Mrzyglóds, die in historischen Quellen bis zur zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts erscheinen, zeugen von einer sehr schwachen Entwicklung der Stadt. Eine Stadt war Mrzyglód nur in rechtlicher Hinsicht; wirtschaftlich gesehen, war es ein Dorf und die Haupterwerbsquelle seiner meisten Einwohner Landwirtschaft. Seine Gründung ermöglichte jedoch, das bisher unbesiedelte Umland zu kolonisieren. Die Kolonisierung der Grenzgebiete an der Oberwarthe entspricht dem von Ladislaus Ellenlang und Kasimir dem Großen entwickelten Programm, den polnischen Staat durch die Gründung von Städten zu konsolidieren.